

UDK: 261.7(497.5) »1941/1945«
281.961(497.5) »1941/1945«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 1. 10. 1997.

Vjerski prijelazi u NDH – primjer šibenske biskupije

JURE KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor razmatra problem vjerskih prijelaza u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na temelju građe u Arhivu Biskupskog ordinarijata Šibenik. U članku se razmatra pozitivna uloga biskupa Jeronima Milete u nedopuštanju grupnih prijelaza na katolicizam. U tome je šibenski biskup bio suglasan s ostatkom katoličke hijerarhije u NDH.

Uvod

Prelasci iz jedne vjere u drugu česta su i normalna pojava u svijetu. No, što je normalno u svijetu, već više od stoljeća bilo je smatrano vrlo problematičnim na hrvatskim prostorima. Postoje za to razlozi u koje ne želim sada ulaziti. No, vjerski prijelazi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) specifičan su slučaj, koji nema puno zajedničkog s uobičajenim procesima mijenjanja vjere. Premda to nije bilo nigdje izričito formulirano, državna je vlast stvarala ozračje i zakonske norme koji su, u danim okolnostima općeg nasilja i ratne psihoze, imali oblik prisile. Zbog svih tih razloga pitanje vjerskih prijelaza predstavlja pogodan medij za propitivanje naravi vlasti u NDH kao i za istraživanje ponašanja jedne od središnjih vjerskih zajednica na tom prostoru, Katoličke crkve (KC).

U historiografiji se za vjerske prijelaze često upotrebljavao izraz *pokršćavanje*, što je posve nepravilno, jer Katolička crkva priznaje valjanim krštenje drugih kršćanskih Crkava, a u tom se slučaju najčešće radilo o prijelazima pravoslavaca na katolicizam. Poneki se publicist trudio to ispraviti predlažući izraz *prekršćavanje*, što nije veliki pomak nabolje. Susreće se, iako rjeđe, također izraz »katoličenje«, koji je opterećen predrasudama, te se može rabiti kad se želi istaknuti prinuda kod vjerskih prijelaza ili još više ako se želi predbaciti Katoličkoj crkvi da se polakomila za novim članovima. Najprecizniji je termin vjerski prijelazi, a može se također rabiti izvedenica iz tog pojma – »pre-vjeravanje«.

Kakva je bila uloga KC u vjerskim prijelazima u NDH? Za srpsku je historiografiju postao neporecivim pravorijekom da je ta uloga bila posve negativna, tj. da se viša crkvena hijerarhija polakomila za neočekivanim poveća-

njem vjerničkog »stada«, a niža se svojski prihvatila posla nasilnog prevođenja pravoslavaca u katolicizam. Ta je historiografija osamdesetih godina proizvela u Srbiji mnogo opsežnih knjiga kojima je jedinstveni cilj bila optužba Katoličke crkve za navodne zločine u Drugom svjetskom ratu, gdje njezina tobožnja uloga u vjerskim prijelazima zauzima središnje mjesto. Nažalost, svrha tih knjiga nije bila historijska spoznaja, nego optužba u političke svrhe. V. Dedijer čak ne može ni sakriti svoje namjere da gradi optužnicu protiv Katoličke crkve upravo na pitanju nasilnih prevjeravanja: »Rijetko je kada u historiji, pa ni u doba strašnih vjerskih ratova, nasilje nad slobodom savjesti bilo tako brutalno i rijetko su kada najodgovorniji faktori katoličke crkve sudjelovali u takvu zločinu.«¹ Tvrdnje poput one da su »najodgovorniji faktori katoličke crkve sudjelovali« u nasilnom privođenju pravoslavnih u katolicizam² treba podvrgnuti snazi dokumenata i povijesne analize, kao što treba najozbiljnije ispitati vjerodostojnost uporabe dokumenata kod srpskih historičara. Naime, pomnije ispitivanje otkriva da srpski povjesničari ne prežu ni pred pozivanjem na izmišljene dokumente ni pred iskrivljivanjem stvarnih.

No, nije problem samo sa srpskom historiografijom. Prevelika protukatolička i protuhrvatska propaganda u režimu koji je to ne samo omogućavao, nego i poticao, a koji je trajao gotovo pedeset godina, onemogućila je hladno proučavanje tog problema i objektivno prosuđivanje svega što je s time povezano.

U svakom slučaju, izuzetno je važno pomno ispitati problematiku prevjeravanja u NDH.

Država i vjerski prijelazi

Nepobitno je da je nova hrvatska vlast, malo poslije uspostave NDH, zamislila olakšavanje vjerskih prijelaza i omogućavanja pravoslavcima prelazak u druge priznate vjere, napose katolicizam, te da je pristupila izvedbi tog programa zatvarajući oči pred nasiljem koje se događalo u njegovu provođenju. No, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je sam Pavelić javno tvrdio kako mu cilj nije bilo prevođenje pravoslavaca u Hrvatskoj na katolicizam.³ U tome ga podržavaju svjedočanstva srpske strane, primjerice Miloša Obrkneževića⁴ i Savića Markovića Štedimlje⁵, koji tvrde da Paveliću nije bilo cilj povećanje broja katolika. S druge strane, izvjesno je da je barem nekolicina ustaškog vodstva mislila da je rješenje »srpskog pitanja« u Hrvatskoj prelazak pravoslavaca na katolicizam. Iako je Pavelić tvrdio da prevođenje pravoslavaca u

¹ Vladimir Dedijer, *Vatikan i Jasenovac. Dokumenti*, Rad, Beograd, 1987., 455. To je zapravo samo malo izmijenjena rečenica direktno uzeta, kao i mnoge druge, iz Viktor Novak, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, Zagreb, 1948., 620.

² V. Ferdo Čulinović, *Dokumenti o Jugoslaviji*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 421.

³ Govor u Saboru, *Hrvatska pravoslavna crkva*, ur. Višnja Pavelić, Madrid, 1984., 10.

⁴ Razvoj pravoslavlja u Hrvatskoj i Hrvatska pravoslavna crkva, *Hrvatska Revija*, 29./1979., 2.(114.).

⁵ Pismo Ivanu Mužiću; v. Ivan Mužić, *Pavelić i Stepinac*, Logos, Split, 1991., 46., bilj. 54.

katolicizam nije bila njegova namjera, on također priznaje da se ta opcija javila odmah poslije uspostave NDH.⁶

Već iz toga se nameće zaključak da je program prevođenja pravoslavaca u katolicizam bio plod političke zamisli da se pravoslavno stanovništvo na hrvatskim područjima odvikne od stoljetne protuhrvatske djelatnosti te tako riješi veliki politički problem za hrvatsku državu.

Prva zakonska uredba glede pitanja promjene vjere koju je nova hrvatska vlast donijela bila je Zakonska odredba o prijelazu s jedne vjere u drugu od 3. svibnja 1941.⁷ Već je ta odredba bila više mistificirana nego analizirana, ako je uopće bila predmet ozbiljnoga historiografskog studija. Tako Dedijer odredbu uopće ne komentira kad je prvi put spominje, nego je u cijelosti navodi, a kasnije je kratko komentira, dakako tendenciozno.⁸ Milan Bulajić, pak, nejasnom formulacijom brka dva dokumenta; govoreći o *vladinij odredbi* o vjerskim prijelazima, donosi okružnicu nadbiskupa Stepinca glede vjerskih prijelaza i tako stvara dojam da je Stepinčeva okružnica podržala vladinu uredbu, što nije točno.⁹

Ta vladina odredba ima samo dva članka, od kojih se drugi odnosi na provedbene mjere, što znači da su bitne odredbe sadržane u prvom članku. Te se odredbe, pak, mogu svesti na dva dijela: 1.) odredbom se »ukidaju svi dosadašnji zakonski propisi o načinu prijelaza s jedne vjere na drugu« i 2.) za prijelaz u drugu vjeru od sada su potrebni valjana prijava nadležnim vlastima o nakani prijelaznika te ispunjenje vjerskih propisa vjerske zajednice u koju osoba želi prijeći.

Ne ulazeći u druge skrivene ili otvorene motive vlasti NDH, slovo odredbe vodi na zaključak da je htjela pojednostavniti postojeću zakonsku praksu u toj stvari. Po novoj uredbi, sve što je trebalo bila je potvrda da je zahtjev za prijelaz podnešen te potvrda da je molitelj zadovoljio zahtjevima nove vjerske zajednice. Legitimno je pitanje tko je vlastima dopustio da uvrštavaju izričito vjerske norme o pripadnosti određenoj vjerskoj zajednici u službeni vladin dokument. Zakonodavac je, očito, pobrkao nadležnosti države i Crkve i nelegitimno se prebacio na područje koje spada isključivo na Crkvu. Stoga se moglo očekivati da će to pitanje postati kamen spoticanja u odnosima Crkve i države; uistinu je postalo poprištem najtežih međusobnih sukoba.

Kakva je bila reakcija Katoličke crkve na području NDH prema toj vladinoj uredbi i prema vjerskim prijelazima općenito? Ako se išta s pouzdanjem može reći glede vjerskih prijelaza u NDH, onda je to da se nigdje bolje ne oslikava neslaganje državnih i crkvenih vlasti. Taj se sraz može vrlo dobro pratiti, jer su se dokumenti odnosnih tijela izmjenjivali nevjerojatno ustaljenim ritmom – na dokument vladinih tijela slijedio je dokument crkvene institucije,

⁶ *Hrvatska pravoslavna crkva*, 3.

⁷ *Narodne novine*, br. 19 (5. svibnja 1941.). S. Alexander, *Church and State in Yugoslavia since 1945*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979., 26. pogrešno datira taj dokument kao 15. svibnja.

⁸ V. Dedijer, n. dj., 165. i 455.

⁹ Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, sv. I–III, Rad, Beograd, 1988., I., 367.–368.

dokumenti koji nisu vodili bliže sporazumijevanju, nego povećavali nespo- razume.

Upravo je nevjerojatno kako je brzo nadbiskupski Duhovni stol u Zagrebu reagirao u pitanju vjerskih prijelaza. Duhovni je stol, naime, već 8. svibnja 1941. izdao Okružnicu o prelascima iz drugih vjera u katolicizam. Iz okružnice se vidi da joj je povod interesiranje inovjeraca za prelazak u katolicizam, a ne vladina odredba, ali je teško pretpostaviti da zagrebački Duhovni stol nije tako htio odgovoriti na vladinu odredbu od 3. svibnja o vjerskim prelascima. Preciznije, izoštrena sluha za pokušaj države da je podvrgne sebi, Crkva je reagirala na pokušaj državne vlasti da instrumentalizira Crkvu zalazeći u jednom od svojih prvih zakonskih akata na njezino područje. Naime, za razliku od državnih vlasti koje su htjele olakšati vjerske prijelaze, Crkva ih je htjela otežati. Pristup u Crkvu može se dopustiti samo onim osobama za koje se zna »da to žele učiniti iskreno i s uvjerenjem o istinitosti naše svete vjere i o njenoj potrebi za spas duše« te koji »mogu prema katoličkim načelima živjeti«. Osim toga, pristupnici moraju biti dobro poučeni. Donešene su također upute o brakovima i uvjetima koje supružnici moraju ispunjavati ako žele pristupiti u KC te niz drugih propisa koji su znatno komplicirali položaj mogućih pristupnika u Crkvu.

Dakle, umjesto tijesne suradnje države i Crkve u NDH, kako se često impliciralo u historiografiji, tim dvama dokumentima na samom početku držav- nog života uspostavili su se kriteriji glede vjerskih prelazaka i sagradio zid razdora između države i Crkve. Usljedit će drugi dokumenti s jedne i druge strane o istoj materiji, ali će svi oni dokumenti postati ilustracija nesuglasja i nespozuma između dva važna čimbenika u narodu, Crkve i države¹⁰

Očekivano, ni Sv. Stolica nije ostala po strani u tako važnom pitanju kao što su potencijalni masovniji prijelazi u katolicizam. Vatikanska Kongregacija za Istočnu crkvu poslala je 17. srpnja 1941. predsjedniku Biskupske konferen- cije NDH nadbiskupu Stepincu uputu o statusu povratnika u katolištvo.¹¹ Ticalo se to onih koji su prethodno prešli u pravoslavlje s katolištva istočnog obreda (grkokatolici). Kongregacija je upućivala nadbiskupa da se njima, ako se vraćaju u katolištvo, mora omogućiti povratak u grkoistočni obred. I to je bilo upereno protiv vladine politike, jer je hrvatska vlast preferirala da se bivši grkokatolici pri povratku u Crkvu ne vraćaju u grkokatolicizam, nego u rimoka- tolicizam.

Sv. Stolica je 18. listopada 1941. izdala još jedan dokument u istom smislu.¹² Ponovno je naglašeno da bivši grkokatolici koji su prešli na pra-

¹⁰ Opširno raspravljam o dodatnoj dokumenatciji glede tog problema u knjizi *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska*, koja bi se uskoro trebala pojaviti.

¹¹ Na tu su se uputu pozivali hrvatski katolički biskupi u pismu Paveliću sa zasjedanja biskupske konferencije u Zagrebu od 18. do 20. studenog 1941. Tekst te upute objavio je na engleskom Richard Pattee, *The Case of Cardinal Aloysius Stepinac*, Milwaukee, 1953., dok. br. LII., 386.; V. Novak, n. dj., 623. preuzeo ga je – s iskrivljenim prijevodom, tj. krivotvoren – iz *Pokrajinske komisije za utvrđivanje zločina... u Vojvodini*, a od Novaka preuzeo V. Dedijer, n. dj., 457.–458. Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, 2. popravljeno izd., Zagreb, 1993., 392. navodi br. te upute kao 216/36, a Dedijer, kako prepisuje Novaka, kao Prot N. 2116.

¹² V. Dedijer, n. dj., 458. sve citira kurzivom.

voslavlje imaju pravo, ako se vraćaju u katolicizam, povratiti se u istočni obred, kojemu su i prije prisilnog prelaska na pravoslavlje pripadali.¹³

No, nama je zanimljivije vidjeti kako su se hrvatski biskupi ponijeli prema novoj situaciji te kako su se nosili s problemima s kojima su zbog vjerskih prijelaza bili suočeni. Umjesto općenitijeg prikazivanja ponašanja Crkve u NDH, usredotočit ću se na postupke biskupa jedne s vjerskog stajališta izuzetno kompleksne biskupije – šibenske.

Vjerski prijelazi u šibenskoj biskupiji

Nastojeći istražiti pitanja vjerskih prijelaza i ulogu Katoličke crkve, htio sam pronaći biskupiju koja bi bila reprezentativna i koja ujedno ima dovoljno informacija da se to pitanje sagleda u svoj svojoj kompleksnosti. Posrećilo mi se da sam tako sretnu kombinaciju našao ne u jednom nego u dva slučaja – u Arhivu Biskupskog ordinarijata u Šibeniku te u Arhivu Biskupskog ordinarijata senjskog i modruškog ili krbavskog u Senju. U obje te biskupije bilo je dosta pravoslavnog stanovništva i dosta njihovih prijelaza na katolicizam. Osim toga, u oba Arhiva sačuvalo se dosta relevantne građe koja omogućuje sustavno praćenje ne samo pitanja prevjeravanja, nego i drugih pojava u vrijeme ratnih operacija na tim trusnim područjima.

Katolički biskup u Šibeniku u to vrijeme bio je *Jeronim Mileta*. Mileta je bio član jednoga od franjevačkih ogranaka, reda konventualaca sv. Franje. Rodio se 17. travnja 1871. u Šibeniku, a svećeničko je ređenje primio 1893. Iste je godine stekao naslov doktora teologije na rimskom sveučilištu »de Propaganda Fide«. Šibenskim ga je biskupom imenovao 16. siječnja 1922. papa Benedikt XV., premda mu je bulu imenovanja izdao papa Pio XI. 14. veljače 1922. Tog je mjeseca (26. veljače) posvećen za biskupa u Rimu, a ustoličen u Šibeniku 2. travnja 1922. Istoga je dana bio imenovan apostolskim administratorom jugoslavenskog dijela bivše zadarske biskupije.

Biskup Mileta je zasigurno znao propise Katoličke crkve glede primanja u katolicizam, ali je, kao i drugi biskupi, također molio Sv. Stolicu za savjet o postupanju u teškim prilikama. Šibenski je biskup uputio dopis Kongregaciji svetog oficija o primanju u Katoličku crkvu »pro foro civili« otpadnika od vjere već 31. svibnja 1941. Odgovor je dobio koncem rujna 1941. preko Nadbiskupskog Duhovnog stola u Zagrebu, na što ću se osvrnuti kasnije.

Prvi zabilježeni slučaj molbe pravoslavne osobe za primanje u katolicizam bio je 7. lipnja 1941. Tog je, naime, dana nadžupnik Ante Banić iz Paga izvijestio svog biskupa u Šibeniku o prijelazu Dušana Aleksića, činovnika na gruntovnom odsjeku Kotarskog suda u Pagu, s pravoslavlja na katolicizam,

¹³ Očekivano, srpska historiografija upotrebljava i taj dokument, koji je nepristranu čitatelju posve jasan i protivan zaključcima srpskih povjesničara, kako bi »poduprla« argumentaciju o navodnom zavjereništvu hrvatske države i Katoličke crkve protiv pravoslavnog srpstva. Više je nego jasno da Sv. Stolica time nikako nije poticala prelasku na katolicizam, nego – suočena sa stvarnošću, kako god tragična bila – željela je donekle ublažiti šok prisilnog prihvaćanja druge vjere.

prilažući i Aleksićevu uredno potpisanu i s dva svjedoka posvjedočenu zakletvu o prihvatanju katoličkog učenja.¹⁴

Zanimljivo je da u Arhivu Biskupskog ordinarijata u Šibeniku ima dosta takvih peticija upravo s Paga. Stvari postaju jasnije kad se zaviri u poneki od slučajeva o kojima je riječ. Većinom se radilo o jugoslavenskim državnim službenicima, koji su, očito, tamo namjerno dovođeni kako bi se širilo pravoslavlje i srpska prisutnost. Ti su se činovnici ženili s lokalnim katoličkim djevojkama, koje su redovito prelazile na pravoslavlje.¹⁵

No, kad je riječ o vjerskim prijelazima, Pag ni približno nije zanimljiv u usporedbi s Kninom. Situacija u Kninu i drugim mjestima u unutrašnjosti te dopisivanja između pojedinih župnika i biskupa najznačajniji su materijali koji osvjetljaju odnos Katoličke crkve prema prijelazima pravoslavaca u katolicizam. Treba se malo detaljnije zadržati na analizi dostupne dokumentacije, koja sada prvi put izlazi pred javnost.¹⁶

Fra Vjeko Šimić, franjevac provincije sv. Jeronima sa sjedištem u Splitu, tada župnik u Vrpolju pokraj Knina – onaj isti kojega će kardinal Tisserant u Vatikanu prozvati zbog navodnih nedostojnih radnji protiv pravoslavnog pučanstva – pisao je 13. lipnja 1941. svom ordinariju u Šibenik, biskupu J. Mileti, moleći ga za »konkretne upute i dozvolu općenitu« za prijelaze iz pravoslavlja u katolicizam, jer se »dnevno prijavljuje sva sila pravoslavnih sa čitavim obiteljima«, a poštanske veze sa Šibenikom su otežane.¹⁷

Koliko god je župnikova zamolba za »dozvolom općenitom« bila hrabra, biskupov odgovor nije bio ni dramatičan ni iznenađujući. Odgovarajući o. Šimiću, biskup se postavio na standardna stajališta Katoličke crkve u pitanjima primitka odraslih u Crkvu i uznastojao da i njegovi podčinjeni održavaju ta stajališta. U osobno potpisanom odgovoru o. Šimiću od 13. lipnja 1941. biskup Mileta opominje župnika da »u pitanju primanja pravoslavaca u krilo katoličke crkve treba postupati veoma oprezno i polagano«. ¹⁸ Temeljni razlog za oprez i polakoću jest što je »poznato« i »sigurno« da pravoslavci ne prelaze u katolištvo iz uvjerenja, nego »jer su prisiljeni i jer se boje u sadanjim prilikama«.

¹⁴ Nadžupski ured Pag, K. br. 29, 7. lipnja 1941., *Arhiv Biskupskog ordinarijata Šibenik* (dalje: ABOŠ), 15. lipnja 1941., br. 2088/A. Župnik Banić je pisao 7. lipnja, a zakletva je datirana 4. lipnja 1941. Šibenski biskup je bio apostolski administrator otoka Paga.

¹⁵ Za Aleksića se tako navodi da mu je majka bila katolkinja i da ga je nastojala odgajati u katoličkom duhu. Slično je bilo i s Milanom Česljarovićem pokojnog Koste, koji je bio upravitelj Porezne uprave u Pagu (Nadžupski ured Pag, K. br. 28, 28. svibnja 1941., ABOŠ, 5. lipnja 1941., Br. 2018/A).

¹⁶ Zahvaljujući se najsrdačnije i ovim putem biskupskom kancelaru Veljku Jandronji za susretljivost i pomoć kod moga istraživanja Arhiva Biskupskog ordinarijata Šibenik, kao i šibenskom ordinariju dr. Srećku Badurini (koji je, nažalost, u međuvremenu preminuo) za dopuštenje korištenja arhiva, dužan sam napomenuti da određeni broj dokumenata nisam pronašao tamo gdje su trebali biti. Nadam se da će se oni uskoro locirati.

¹⁷ 71/1941., 11. lipnja 1941.

¹⁸ ABOŠ, 13. lipnja 1941., Br. 2084.

Poseban slučaj su osobe koje su prije postale pravoslavci zbog ženidbe ili nekih drugih razloga; njih Katolička crkva »rado... prima opet u svoje krilo«. Upravo je bilo najviše takvih slučajeva koje je biskup odobrio za prijelaz na katolicizam i najviše slučajeva za koje su lokalni župnici molili za odobrenje prijelaza.¹⁹ Sve u svemu, biskup je priopćio svom župniku kako »nemože da dade a niti će dati ovlaštenje kako pita Taj župski vikar«, tj. opće dopuštenje za primitak pravoslavaca u Katoličku crkvu. Naprotiv, biskup inzistira i pri tom podvlači: »*Za svaki pojedini slučaj* treba da Taj župski vikar zatraži ovlaštenje te pri tomu naznači koji je movens da dotičnik želi preći u krilo katoličke crkve da li to čini prisiljen, iz spekulacije ili iz čistog uvjerenja«. Treba također naglasiti da biskup Mileta nije prihvatio kao razlog poteškoće u prometnim vezama za davanje općih dopuštenja za prelaske iz pravoslavlja u katolištvo; štoviše, pokušao je objasniti svome župniku kako se može snaći i doskočiti prometnim poteškoćama. Biskup je zaključio svoj odgovor o Šimiću napomenom kako je Katolička crkva »osugijvala kad se je svojedobno u drugim prilikama provodio prozelitizam sa strane pravoslavaca na štetu katolika pa treba da je sada u sadanjim prilikama dosljedna i da se drži svojih stalnih načela.«²⁰

Jedanput usvojivši tu formulaciju, biskup je se držao u svim sličnim zahtjevima do kraja. Tako na upit drugog župnika, fra Luje Plepela, od 14. lipnja 1941., o vjerojatnim predstojećim zahtjevima za prijelaz u drugu vjeru, jer se jedna obitelj već bila prijavila, biskup Mileta je odgovorio ne manje jasno i odlučno.²¹ Odgovor Biskupskog ordinarijata uslijedio je odmah 18. lipnja, a poslao ga je biskupov kancelar dr. Pian. Sadržajno, pa i formulacijski taj je gotovo identičan s prijašnjim odgovorom na isti upit o Šimića iz Vrpolja. Istaknimo da biskup ponavlja i sljedeće: »Ordinarijat nemože a niti će dati generalno dopuštenje ni Tomu dekanu ni ikojemu župniku da primi u krilo Crkve ko se prijavi već treba da se svaki župnik ovamo obrati za svaki slučaj napose.«²²

Kad se govori o vjerskim prijelazima, potrebno je imati u vidu da se nije radilo samo o prijelazima pravoslavaca na katolicizam, nego o prijelazima s jedne vjere na drugu zakonski priznatu vjeru. Tako je 17. lipnja 1941. dr. don Ante Strgovčić, župnik u Sali, izvjestio Ordinarija u Šibeniku o prijelazu Alberta Lorinija, župljanina Salija, iz starokatolicizma u katolištvo. Taj je prijelaz obavljen 9. svibnja 1941. u nadbiskupskoj kapelici u Zadru.²³ Koliko god se ne može opravdati vlast za stvaranje umjetnog ozračja o mogućnosti međuvjerskih prijelaza, izgleda da je neke pojedince potakla da se pozabave i osobnom poviješću vjerskog pripadništva te da se svjesno opredijele za ono što istinski žele.

¹⁹ V. pismo koje je otposlao vlč. Pian iz Biskupskog ordinarijata Šibenik u Knin, vjerojatno župnom vikaru o. Šimiću, ABOŠ, 17. lipnja 1941., Br. 2097.

²⁰ Isto. Podvučeno u originalu, koji je pisan strojem, ali su dijelovi ispravljani vlastoručno tintom. To je još jedna, makar indirektna, potvrda među inima kako je u vrijeme prve Jugoslavije bilo mnogo prisilnih prelazaka s katolicizma na pravoslavlje, činjenica koju srpski historičari i Srpska pravoslavna crkva niječu.

²¹ Plepelovo pismo nosi br. 94 i datirano je 14. lipnja, ali nema mjesta odašiljanja.

²² ABOŠ, 18. lipnja 1941., Br. 2102.

²³ ABOŠ, 25. lipnja 1941., Br. 2168/AA, broj dopisa 72.

S istraživačke točke gledanja, najdramatičnija je prepiska između župnika u Kninu O. Buljana i Biskupskog ordinarijata u Šibeniku. Vrijedno je pobliže slijediti tijek tih komunikacija.

Dne 17. lipnja 1941. O. Buljan je poslao popis od 26 osoba, koje mole primitak u Katoličku crkvu s molbom biskupu da mu riješi te »slučajeve«.²⁴ Budući da je O. Buljan osobno predao popis molitelja biskupu, odgovor mu je sastavljen već sutradan, 18. lipnja. Dr. Pian je u biskupovo ime izdao pozitivna rješenja za samo četiri slučaja, i to s vrha liste.²⁵ Vjerojatno je biskup Mileta i tako htio poručiti župniku da se svaki slučaj zahtjeva prijelaza u Katoličku crkvu mora uzeti ozbiljno u razmatranje i ne smije se donositi naprečac. Vjerojatno je to bio jedan od važnih razloga što je odlučio da te slučajeve s liste rješava postupno. Dne 19. lipnja biskup je pozitivno riješio još 14 slučajeva s popisa,²⁶ a 23. lipnja 1941. još pet.²⁷ Ostale su tri osobe za koje se ne vidi je li biskup donio rješenje o primitku u Katoličku crkvu. Važno je zabilježiti da se u svim slučajevima koje je biskup pozitivno riješio radilo ili o bivšim katolicima ili o supružnicima katolika. Ako je biskup bio toliko oprezan u takvim slučajevima, može se pretpostaviti kako je bio spor u rješavanju peticija osoba koje prije nisu imale nikakve veze s katolicizmom.

O. Buljan je bio nestrpljiv, a nije isključeno da su ga i sami molitelji požurivali. U svakom slučaju, sam se biskupu potužio koliko ga molbe za prijelaz okupiraju: »Meni je nemoguće naprosto odoliti poslu obzirom i na sami prijem onih koji su bili ranije katolici«. Stoga je molio biskupa da mu »nastoji olakotiti ovaj teški posao«. Ne čekajući biskupovo rješenje peticija koje mu je ranije dostavio, O. Buljan je ponovno uputio pismo biskupu moleći da mu se i za druge osobe s liste izdaju 'hitna rješenja'.

Nekoliko se stvari dade zaključiti iz dopisa kninskog župnika. Prvo, čini se da je koncem lipnja bilo puno zahtjeva za prijelaz u katolicizam, iako ne treba zanemariti ni to da župnici vole dramtizirati svoju zaposlenost, posebno kad se obraćaju svome Ordinariju, tako da Buljanovo izvješće o prezauzetosti treba uzeti »cum grano salis«. Drugo, u Kninu je bilo mnogo onih koji su prije iz oportunitizma s katolicizma prešli na pravoslavlje, te su sada izražavali želju da se vrate u katolištvo. Ima, međutim, još jedna okolnost koju treba uzeti u obzir. Župnik O. Buljan podvlači molbu da mu se »*dadu neke veće ovlasti dok traju ove prilike, osobito za prijem otpadnika i za potajno vjenčanje*«. ²⁸ Možda je župniku prvotni cilj bilo dobivanje te »veće ovlasti«, te je u tu svrhu namjerno malo uvećao broj molitelja za prijelaz i svoju zauzetost oko toga.

Drugim pismom, koje O. Buljan piše isti dan, 23. lipnja 1941., daje do znanja kako mu je usmeno bilo rečeno »da se ne će primati [u Katoličku crkvu]

²⁴ Br. 99, Knin, 17. lipnja 1941, ABOŠ, 18. lipnja 1941, Br. 2106. čini se da je biskup osobno svojom rukom ispisivao komentare uz svaku osobu na listi, a na kraju je dodao i 27. osobu, Nikolu Šeata, »sreskog načelnika u Kninu«. Te osobne bilješke su vrlo važne, jer će biskup na temelju njih izdati rješenja.

²⁵ Br. 2106, Šibenik, 18. lipnja 1941., ABOŠ, bez sign.

²⁶ Br. 2106, Šibenik, 19. lipnja 1941., ABOŠ, bez sign.

²⁷ Br. 2106, Šibenik, 23. lipnja 1941., ABOŠ, bez sign.

²⁸ Br. 101, Knin, 23. lipnja 1941., ABOŠ, 27. lipnja 1941., Br. 2160.

čisti pravoslavci nego samo oni iz mješovitih brakova.«²⁹ Još je značajnija župnikova napomena: »Potpisani tako i čini«, te moli da mu se dadu ovlasti za primanje u Katoličku crkvu osoba s nove liste od 11. Da je O. Buljan uistinu primio k srcu biskupove želje glede prijelaznika vidi se također iz njegovih sljedećih napomena. Prva napomena odnosi se na poučavanje katekizma: »Sve gornje potpisani poučava katekizam svaki dan«. Župnik je, dakle, bio svjestan da primanje u Katoličku crkvu ne smije biti nikakav automatizam i formalizam, nego se mora dogoditi poslije ozbiljne pripreve i pouke. Drugom napomenom župnik Buljan je htio istaknuti koliko je revan glede biskupovih želja: »Muškarce iz prve liste³⁰ ... ako ne nađem raspoložene, otklonim, makar mi je Ordinarij za njih dao vlast da ih mogu privesti u vjeru«.³¹

U dopisu od 24. lipnja Biskupski ordinarijat u Šibeniku odobrio je prijelaze za sve navedene s liste uz potrebne komentare za svaki slučaj. Na kraju dopisa biskupski ured ponovno naglašava sljedeće:

ponavlja se, Ordinarijat *neće dati* nijednom župniku generalnu oblast za priznanje već za svaki slučaj treba izvještaj Tog ureda. Ponavlja se ovo treba raditi bez ikakve žurbe. Vjera se ne mijenja tako naglo već kada Bog prosvijetli dušu!³²

Nije samo Knin bio zanimljiv glede prijelaza na katolicizam; ilustrativna su nastojanja župnika Plepela iz Gradca. Župnik je 10. srpnja 1941., poučen ranije od biskupa da ne može očekivati generalno dopuštenje za prepuštanje pravoslavaca u Katoličku crkvu, molio da mu se izda odobrenje za dvije konkretne obitelji, obje Šegulj, po svemu sudeći radi se o braći. Znajući za biskupova stajališta u toj stvari, župnik nije zaboravio napomenuti kako je »upozorio gori imenovane, da podnipošto neće biti primljene u rimokatoličku Crkvu ako to ne proizlazi iz dubokoga uvjerenja.«³³ Također je objasnio da su molitelji »izjavili i javno pred cijelim svijetom« da žele prijelaz potpuno slobodno. Osim toga, napomenuo je župnik, baba molitelja je bila katolkinja, majka grkokatolkinja, a žene rimokatolkinje. Nije nevažna bila ni posljednja župnikova opaska: »[Rekli su] da bi i ranije prešli, ali da im je rečeno da bi morali grčkom pravoslavlju platiti tešku taksu u novcu, ali da novca nisu imali da srpskoj crkvi plate«.³⁴

Biskup je dao župniku »oblast« da primi te molitelje u Katoličku crkvu »uzev u obzir da su neke članice obitelji jednoc bile katolkinje«.³⁵ Ponovno se vidi biskupova opreznost kod primanja pravoslavaca u katolicizam, opreznost koju je, očito, prenio također na svoje svećenstvo.

²⁹ Br. 102, Knin, 23. lipnja 1941., ABOŠ, 24. lipnja 1941, Br. 2159.

³⁰ Odnosi se na listu od 17. lipnja 1941.

³¹ *Isto*.

³² Br. 2159, Šibenik, 24. lipnja 1941., ABOŠ, bez sign.

³³ ABOŠ, 14. srpnja 1941., Br. 2277. Premda se čini da je br. 2272, iz odgovora, koji je datiran 14. srpnja i nosi br. 2277, očito je da i taj dokument ima isti broj. Broj župnikova pisma je 108.

³⁴ *Isto*.

³⁵ ABOŠ, 14. srpnja 1941., Br. 2277.

Drniški župnik molio je biskupa 18. srpnja 1941., uz to da mu odobri primanje u Katoličku crkvu dvije bivše katolkinje, »generalnu dozvolu« za primanje u katolištvo, navodeći poteškoću u komuniciranju s Biskupskim ordinarijatom.³⁶

Izgleda da je biskup Mileta ipak popustio pritiscima svojih župnika u izoliranim područjima: pošto je dao šire ovlasti župama u Kninu i Vrpolju kod Knina, iako ne »generalnu dozvolu«, biskup je bio voljan dati takve ovlasti i drniškom župniku. Evo kako biskup to šire ovlaštenje, za koje naglašava da nije »generalna dozvola«, opisuje:

Kad Vam se unapred budu prijavljivali za prelaz na našu vjeru i pošto budu poučeni o istinama naše svete vjere možete ih primiti i više njih skupa, ali naknadno o svim prelazima izvjestiti ovaj Ordinarijat.

No, da ne bi župnik stekao pogrešan dojam, biskup nadodaje:

Naravno primanje neće biti in massa, nego obzirom na svakoga pojedinca treba ih savjesno poučiti i pošto budu dovoljno poučeni i pokažu pravu i čistu namjeru mogu se primiti u krilo Kat. Crkve.³⁷

Vidi se, zapravo, da biskup Mileta nije bitno mijenjao svoje pozicije glede prijelaza iz pravoslavlja u katolištvo. Zbog poteškoća u komuniciranju dopustio je da ga se ne pita za svaki slučaj napose, ali da ga se jednako detaljno izvijesti o svakom pojedinom slučaju. Štoviše, izričito napominje da ta primanja ne mogu biti grupna, nego isključivo pojedinačna. Biskup je vjerojatno mislio da može biti siguran kako su njegovi župnici potpuno razumjeli njegove pozicije glede prijelaza na katolicizam – da mogu biti samo slobodan čin pojedinca.

Iako možda nije vrijeme za neka opća zaključivanja, postupci i napuci šibenskog biskupa nukaju nas na sumiranje stajališta katoličkog premeta prema pitanju prijelaza pravoslavaca na katolicizam u njegovoj biskupiji. Kao i drugi katolički biskupi, biskup Mileta se držao standardnih uvjeta o primitku u Katoličku crkvu, napose zahtjeva da primanje mora biti posljedica slobodne odluke i stvarnoga uvjerenja. Također je jasno da je poneki župnik želio sebi olakšati posao tako što bi dobio opću dozvolu za primitak u katolicizam, jer u tom slučaju ne bi morao raditi sve administrativne poslove koji su bili vezani za takav čin. No, biskup je ostao pri prvotnoj odluci da se za svaki slučaj posebno mora zatražiti njegovo odobrenje i samo na temelju toga odobrenja može osoba biti primljena u Katoličku crkvu. Iz tih dokumenata također proizlazi da je bilo dosta onih koji su zbog različitih razloga, prije svega ženidbe, prije prešli u pravoslavlje, te sada, slijedom promjene vanjskih okolnosti ili radi osobnih razloga, žele ponovno biti članovi Crkve iz koje su možda ne uvijek svojevrijedno izišli. Biskup je prema takvima imao razumijevanja i redovito je za njih lako i brzo donosio pozitivna rješenja.

Konačno je stigao odgovor vatikanske Kongregacije svetog oficija šibenskom biskupu Mileti na pitanje, koje su i drugi hrvatski biskupi postavili, o primanju u Katoličku crkvu »pro foro civili« otpadnika od vjere. Biskup Mileta

³⁶ Br. 269/1941., Drniš, 28. srpnja 1941., ABOŠ, 30. srpnja 1941., Br. 2409.

³⁷ Br. 2409, Šibenik 31. srpnja 1941., ABOŠ, 30. srpnja 1941., Br. 2409.

je molio za upute već 31. svibnja, dakle odmah pošto su državne vlasti izdale instrukcije o prijelazu iz jedne vjere u drugu, a odgovor je uputio kardinal Marcheti-Salvaggiani 1. kolovoza 1941. Sv. Stolica je odgovorila sljedeće:

Mjesni Ordinariji neka, prema svojoj savjesti i razboritosti, pojedine slučajeve dobro i slobodno ispituju i definiraju, vodeći se čvrstim načelima moralne nauke Katoličke Crkve.³⁸

Ništa izuzetna ni neočekivana u toj vatikanskoj instrukciji; da biskupi nisu bili upoznati s takvim stajalištem središnjice Crkve, takvo uopćeno uputstvo ne bi im bilo mnogo od koristi. Na svu sreću, lokalni biskupi nisu samo znali koje je stajalište Crkve, nego su se tako i ponašali.

Gradski župni ured sv. Jakova u Šibeniku molio je 5. kolovoza 1941. biskupa Miletu dopuštenje za primanje u Katoličku crkvu četvero bivših pravoslavaca.³⁹ To je jedno od rijetkih svjedočanstava o zahtjevu za prijelaz u katolicizam u samom gradu Šibeniku; biskup Mileta odobrio je taj zahtjev.

Može li se možda odrediti broj pravoslavaca koji su pod bilo kakvim okolnostima prešli na katolicizam tijekom najvećih pritisaka za prijelaze? Teško je odgovoriti na to pitanje, i svakako bi trebalo vidjeti ima li još nekih informacija u arhivskoj građi.⁴⁰ No, postoji sretna okolnost da je župnik u Kninu, O. Buljan, poslao 20. siječnja 1942. svome Ordinariju u Šibeniku popis onih koji su prešli na katolicizam tijekom 1941. godine (v. faksimil).⁴¹ Budući da je upravo tijekom te godine najviše pravoslavaca prešlo na katolicizam i jer se u Arhivu Biskupskog ordinarija u Šibeniku nalazi najviše zahtjeva za odobrenje upravo iz Knina, te brojke nam mogu poslužiti kao korisna uputstva za određivanje stvarnog broja prelazaka.

Iznenaduje da je na tom popisu malo prelaznika iz drugih vjera na katolicizam; ima ih svega 54 za cijelu 1941. godinu. Ili nas taj broj možda ipak ne smije čuditi? Možda smo svi pod utjecajem dugogodišnje protukatoličke propagande postali uvjereni da je tih prijelaza bilo vrlo mnogo. Taj popis iz Knina sugerira da je broj prijelaza ipak bio znatno manji nego što se pretpostavljalo. Tomu

³⁸ 1. Augusti 1941., Prot. Num. 230/41. Nadbiskupski Duhovni stol u Zagrebu, s potpisom biskupa Lacha, prosljedio je taj odgovor biskupu Mileti dne 24. rujna 1941., br. 17025., ABOŠ, 2. listopada 1941., Br. 2883. Latinski tekst glasi: »Suprema autem haec S. Congregatio, attentis extraordinariis adiunctis ac rationibus ab E. T. Revma expositis, respondendum mandavit 'Locorum Ordinarii, pro sua conscientia et prudentia, singules casus benigno atque cum liberalitate examinent ac definiant, firmis manentibus principiis doctrinae moralis Ecclesiae Catholicae'«.

³⁹ Br. 378, Šibenik, 5. kolovoza 1941., ABOŠ, Br. 2462.

⁴⁰ Grgo Grbešić, svećenik đakovačke biskupije koji radi na doktorskoj dizertaciji u Rimu o vjerskim prijelazima u đakovačkoj biskupiji u vrijeme NDH, rekao mi je da je na temelju opsežnih istraživanja arhivske građe ustanovio da je bilo 6147 pojedinačnih prijelaza pravoslavaca na katolicizam. Kad se uzme u obzir da se u oko 50% slučajeva radi o miješanim brakovima, te da su u taj broj uključeni i povratnici na katolištvo i na druge načine bili već nekako povezani s Katoličkom crkvom (krstili djecu i sl.), može se zaključiti da je zapravo bilo vrlo malo »čistih« prelazaka s pravoslavlja na katolicizam. Naknadno mi je telefonom javio iz Rima da je bilo oko 20.000 grupnih prijelaznika.

⁴¹ Nadžupni Ured – Knin, 20–I–1942, Br. 15, ABOŠ, 27. siječnja 1942., Br. 343.

treba dodati još nešto. S te liste broj povratnika u katolicizam je 8, sa židovstva je prešla jedna osoba, a s Češke narodne crkve ih je prešlo dvoje s njihove dvoje djece.⁴² Od osam povratnika u katolicizam, barem troje ih je prevelo supružnike koji su bili pravoslavne vjere, te njihove četvero djece. Ima i devet ženskih osoba za koje je naznačeno da su žene imenovanih muškaraca iz čega se ne može vidjeti jesu li im muževi možda bili katolici pa su prešli na muževljevu vjeru ili su prešle zbog nekih drugih razloga. Bila je i jedna gimnazijalka, koju je prevela baka skrbnica, te četvero maloljetnika, koje su preveli roditelji. Kad se oduzmu ti posebni slučajevi, proizlazi da je s pravoslavlja u katolicizam tijekom najkritičnije 1941. godine u Kninu bez nekih posebnih razloga prešlo 19 osoba. Ta brojka zaista ne ukazuje na masovnost prijelaza iz pravoslavlja u katolicizam.

Opći zaključci o vjerskim prijelazima

Završavam raspravu pitanja o vjerskim prijelazima u vrijeme NDH s nekoliko općih zaključaka. Na temelju iznesenoga nije teško zaključiti nekoliko bitnih sastavnica problema vjerskih prijelaza, napose prijelaza iz pravoslavlja u katolicizam u vrijeme NDH. Nedvojbeno je da je hrvatska vlada zamislila plan, samoinicijativno ili po sugestijama jačih, po kojemu bi se dio problema gotovo instinktivnog protuhrvatstva i protudržavne djelatnosti pravoslavnog stanovništva u NDH riješio prijelazima pravoslavnih na jednu od priznatih vjera, a nije krila da bi prijelaz u katolicizam bio ne samo najprirodniji, nego i najpoželjniji. Vlada je u tom smislu napravila i neke konkretne korake, napose je uspostavila poseban odsjek u Ministarstvu pravosuda i bogoštovlja koji se imao brinuti o tom programu. Nedvojbeno je, također, da je vlast nastojala za taj plan pridobiti barem nekolicinu redovničkog svećenstva, kad nije mogla računati na podršku više crkvene hijerarhije i njezina svećenstva.

Hijerarhija je načelno i čvrsto bila protiv vjerskih prijelaza koji bi bili spojeni s primjesama prisile. Dakako, konkretan odnos prema tom problemu ovisio je o pojedinom ordinarijatu, tj. biskupu s ovlastima na području određene biskupije, o posebnim prilikama u biskupiji kao i o osobnim biskupovim načinima ophodnje. Tako, dok su zagrebački nadbiskup Stepinac i šibenski biskup Mileta bili ustrajno i dosljedno protiv bilo kakva laksana odnosa prema tom pitanju, senjski biskup Burić rješavao je takve probleme gotovo rutinski, kao što je rješavao i druga pitanja svoje biskupije. J. Šimrak, biskup grkokatoličke križevačke biskupije, pristupao je tom pitanju sa sviješću povjesničara koji je znao da je dobar dio katolika, napose grčkog obreda, kojemu je i sam pripadao, tijekom stoljeća prelazio na pravoslavlje. No, treba odati priznanje tom biskupu da ga ta povijesna svijest nije odvela na stranputicu iskorištavanja ratnih okolnosti kako bi neke stvari vratio u negdašnje stanje.

U svakom slučaju, potpuno je deplasirana i neutemeljena optužba srpske propagande, SPC-a i susljedne bivše jugoslavenske historiografije da su ka-

⁴² O Češkoj narodnoj crkvi, koja se rodila iz češkog reformnog pokreta te o ulozi SPC-a u tom pokretu iscrpno je pisao Kamilo Dočkal, »Udio srbske Crkve u češkom reformnom pokretu«, *Život*, Zagreb, 1943., br. 1, 260.–293., br. 2, 46.–65., br. 3, 134.–143., posebni otisak, Zagreb, 1943.

tolički biskupi sudjelovali u nasilnim prijelazima i da su ih poticali. Za to ne postoji ne samo niti jedan valjan dokaz, nego ni pokazatelj koji bi možda sugerirao interpretaciju u tom smislu. Stoga je potrebno rezolutno ustvrditi da su sve takve dosadašnje interpretacije bile puka propaganda, koja s ustanovljavanjem povijesne istine nije imala nikakve veze.

Katoličkim biskupima u NDH moglo bi se prigovoriti samo jedno. Možda su trebali imati više političke mudrosti da ne dopuste državnim vlastima uvući ih u program prevjeravanja niti onoliko malo koliko su ih uspjele uvući. Takva politička mudrost spojena s moralnom jakosti ne bi dopustila da Crkva uopće raspravlja o pitanjima vjerskih prijelaza u atmosferi progona i šikaniranja toga istog stanovništva. No, ipak treba reći da su takvi prigovori primjenjivanje načela bez obaziranja na okolnosti. Kad se okolnosti sveopćeg meteža, nasilja, prisutnosti raznih vojska i političkih interesa, propagande i protupropagande i svega drugoga što je vezano za ratno stanje – kad se sve to i koješta drugo uzme u obzir, primjereno je pitati jesu li biskupi mogli postupiti drukčije.

No, iznad svega treba dobro vidjeti stvarnu narav njihovih reakcija. Iz analize dostupne dokumentacije uopće ne oklijevam tvrditi da je pitanje vjerskih prijelaza bilo izvor najvećih nesuglasica između državnih i crkvenih vlasti u NDH. Stoga, kad se tako gledaju stvari, hrvatskim se katoličkim biskupima mora odati priznanje što su uopće progovorili o nečemu na što ih je vlast silila. Priznanje im mora biti to veće kad se uzme u obzir kako su progovorili. Nedvojbeno je da je to bio odlučan, proročki glas.

Na kraju treba također reći da su se poneki biskup i mnogi svećenici odnosili prema prijelazima pravoslavaca na katolicizam kao prigodi spašavanja svijeta od progona, a vjerojatno i smrti; obavljali su prijelaze i/ili izdavali dokumente u tom smislu sa sviješću i sa znanjem »prijelaznika« da to čine samo kako bi se spasilo ljude od propasti. U tom je smislu dragocjeno svjedočanstvo uglednog svećenika A. Juretića, koji poimenično spominje osobe koje je on »preveo« na katolicizam kako bi ih zaštitio, napominjući, uz to, da su i drugi svećenici činilo isto.⁴³

---

⁴³ v. Ljubo Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941–1943.*, Globus, Zagreb, 1985., 176.

SUMMARY

THE CONVERSIONS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA –
THE CASE OF THE ŠIBENIK DIOCESE

The question of religious conversions has always been a thorny issue in the Balkan territory, because it is often confused with the issue of nationality. The problem of religious conversions in the Independent State of Croatia (NDH) (1941–1945) was no exception. Soon after its foundation, the newly established government issued laws, which abolished existing ones pertaining to religious conversions and allowed conversions to one of the »legally recognized religions«. Even though it is not explicitly mentioned, the aim of the law was to allow »conversions« of the Orthodox to Protestantism, Islam or Catholicism, since the government believed that the traditionally strong oppositin to the Croatian state of that segment of the population greatly depended on the influence of the Serbian Orthodox Church on it.

Contrary to the presuppositions of historiography in former Yugoslavia, the author argues that one of the greatest problems in the relationship between Church and State in the NDH was the issue of conversions. The Catholic Church stood firmly on the principle that no one can be admitted into the Church unless he or she demands admittance free of all pressures and interferences. Likewise, the Church disagreed with the government that it can meddle in the area of conversions, the terrain the Church considered exclusively its own.

Bishop Jerome Mileta of Šibenik diocese is one of the most illustrative examples of that attitude of the Church. The author brings forth for the first time documents which shed new light on the issue of »conversions« in that diocese.